

Grzegorz PIWNICKI

Uniwersytet Gdański

 <https://orcid.org/0000-0001-5489-4028>

DOI 10.14746/ssp.2025.1.1

Gracjana DUTKIEWICZ

Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni

 <https://orcid.org/0000-0002-0028-4563>

Kultura polityczna na przestrzeni dziejów (wybrane zagadnienia i interpretacje)

Streszczenie: Artykuł podejmuje temat kultury politycznej jako pojęcia złożonego i wieloaspektowego, którego znaczenie ewoluowało na przestrzeni dziejów – od starożytności po czasy współczesne. W pierwszej części przedstawiono filozoficzne i historyczne źródła refleksji nad kulturą polityczną – od idei obecnych w myśli Tukidydesa, Cicerona, Machiavellego, Hobbesa czy Morea, aż po koncepcje nowożytnych filozofów polityki. Następnie omówiono rozwój tego pojęcia w naukach społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem ujęcia Gabriela Almonda i Bingham Powella oraz prób klasyfikacji definicji według różnych kryteriów. W kolejnej części dokonano analizy polskiej tradycji badań nad kulturą polityczną – od XVII w. po drugą połowę XX w., wskazując na kluczowy wkład wybranych polskich autorów w rozwój tego zagadnienia. Ostatnia część tekstu poświęcona została współczesnemu znaczeniu kultury politycznej w kontekście funkcjonowania demokracji przedstawicielskiej i praw obywatelskich.

Słowa kluczowe: kultura polityczna, myśl polityczna, instytucje polityczne, refleksja filozoficzna, historia idei, politologia, rozwój politologii w Polsce, postawy obywatelskie, demokracja, prawa obywatelskie

Wstęp

Kultura polityczna stanowi jeden z kluczowych elementów życia społecznego, ponieważ odzwierciedla nie tylko stosunek obywateli do władzy, ale także wpływa na sposób funkcjonowania instytucji politycznych i jakość demokracji. Choć jako pojęcie zyskała popularność

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0 – uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

w naukach społecznych dopiero w drugiej połowie XX w., jej intelektualne źródła sięgają czasów starożytnych, kiedy to zaczęto formułować pierwsze refleksje nad relacjami między jednostką a wspólnotą polityczną. Współczesne rozumienie kultury politycznej wyrasta zarówno z klasycznych koncepcji filozoficznych, jak i z analiz socjologicznych, politologicznych oraz badań empirycznych.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie, jak pojmowanie kultury politycznej zmieniało się na przestrzeni wieków – od refleksji starożytnych filozofów, przez idee renesansowe i nowożytne, aż po współczesne ujęcia obecne w naukach społecznych.

W artykule postawiono tezę, że kultura polityczna, ukształtowana przez długie tradycje filozoficzne, historyczne i instytucjonalne, odgrywa obecnie kluczową rolę w funkcjonowaniu nowoczesnych demokracji. Nie tylko integruje społeczeństwo wokół wspólnych wartości, norm i wzorców zachowań, lecz także wpływa na kształtowanie postaw obywatelskich oraz na interpretację i realizację praw człowieka i obywatela.

Przyjęte w artykule podejście badawcze ma charakter interdyscyplinarny, łączy perspektywy filozoficzne, historyczne, politologiczne i socjologiczne. Pod względem metodologicznym opiera się ono na analizie treści, analizie porównawczej oraz analizie historyczno-instytucjonalnej. Punktem wyjścia stała się krytyczna lektura literatury przedmiotu, zarówno klasycznych tekstów filozoficznych, jak i współczesnych prac naukowych. Uwzględniono również elementy rekonstrukcji najważniejszych koncepcji teoretycznych oraz ich zmian w kontekście polskim i międzynarodowym.

Początki refleksji nad kulturą polityczną w myśli antycznej i nowożytnej

Refleksja nad kulturą polityczną sięga czasów antycznych. W starożytnej Grecji określano ją mianem kultury retoryczno-politycznej, której głównymi nosicielami były elity rządzące w miastach-państwach (polis). To właśnie one kształtowały sposób myślenia o polityce, czego wyrazem są dzieła starożytnej historiografii, m.in. Tukidydesa i Cyserona. Ich działalność wynikała z potrzeby intelektualnego zrozumienia istotnych wydarzeń politycznych, takich jak wojny, dyplomacja, przewroty czy intrygi. Historia nie tylko dokumentowała fakty, lecz także wzmacniała etyczne przekonania elit, ukazując przeszłość przez pryzmat wartości

akceptowanych przez ówczesną kulturę polityczną. W tym sensie pełniła funkcję praktycznego przewodnika, dostarczając wzorców postępowania dla rządzących, dowódców i obywateli. Moralność, jakiej uczyła historia, miała charakter obywatelski. Odnosiła się do relacji między jednostką a elitą władzy oraz całym społeczeństwem. Już w starożytności kultura polityczna oznaczała zatem określoną postawę obywatelską, aktywność polityczną, dążenie do władzy oraz poziom umysłowego zaangażowania (Jurkiewicz, Winniczuk, 1968, s. 325).

Refleksja nad kulturą polityczną była obecna także w filozofii politycznej, zwłaszcza od końca średniowiecza po czasy nowożytne. W tym okresie pojawiły się idee kładące nacisk na podmiotowość jednostki i jej relację z władzą. William Ockham twierdził, że społeczeństwo składa się z jednostek, będących jego podstawowymi elementami, a wszelkie działania społeczne powinny wypływać właśnie z nich. Pogląd ten stanowił kontrast wobec arystotelesowskiej i tomistycznej zasady prymatu całości nad częścią (Seidler, 1974, s. 420–421). Erazm z Rotterdamu uważał, że człowiek jest punktem wyjścia wszelkich konstrukcji ustrojowych. Jego zdaniem, natura ludzka tłumaczy mechanizmy polityczne, a losy państwa i społeczeństwa są ściśle związane z moralnością i wykształceniem jednostki (Seidler, 1974, s. 421). Z kolei Francis Bacon podkreślał, że poprzez poznanie sił natury człowiek może zyskać nad nimi władzę, co umożliwia nie tylko panowanie nad światem, ale także jego przekształcanie. W tym sensie akcentował rolę nauki, wolności rozumu i niezależnego myślenia jako narzędzi niezbędnych do osiągnięcia tego celu. Jego słynne stwierdzenie „wiedza to potęga” odzwierciedlało przekonanie, że zdobywanie wiedzy umożliwia skuteczne działanie w rzeczywistości politycznej i społecznej (Bacon, 1955, s. 57).

W okresie renesansu wyłoniły się nowe idee dotyczące kultury politycznej, akcentujące znaczenie jednostki ludzkiej oraz racjonalne kształtowanie życia społecznego i ustroju państwowego. Przedstawiciele tych koncepcji, m.in. Niccolo Machiavelli i Thomas Hobbes proponowali odmienne wizje funkcjonowania społeczeństwa i państwa. Ich celem było stworzenie ładu politycznego opartego na rozumie, doświadczeniu historycznym, potrzebie stabilizacji oraz analizie ludzkiej natury.

Niccolo Machiavelli, mimo że opowiadał się za ustrojem republikańskim, w *Księżciu* skłaniał się ku modelowi silnej, oświeconej i absolutnej władzy, uznając ją za niezbędną dla trwałości państwa. Twierdził, że nowo powstające republiki lub królestwa powinny uzyskać stabilność dzięki jednemu przywódcy odpowiedzialnemu za wprowadzenie porządku poli-

tycznego (Machiavelli, 1972, s. 265). Thomas Hobbes, autor *Lewiatana*, uważał, że jednostki powinny podporządkować swoją wolę państwu, które posiada wyłączne prawo do ustanawiania prawa, rozstrzygania sporów i stosowania przymusu. Według niego tylko absolutna władza może zagwarantować ład społeczny, natomiast jej brak prowadzi do anarchii i chaosu (Hobbes, 1956, s. 291). Alternatywną wizję państwa przedstawił Thomas More, który w *Utopii* opisał społeczeństwo pozbawione własności prywatnej, w którym obywatele są zaangażowani w dobro wspólne. W takich warunkach, jego zdaniem, ludzie bardziej troszczą się o interes ogółu niż o własne korzyści (Morus, 1954, s. 108–109).

Wspomniani myśliciele przyczynili się do przełomu w kierunku antropocentryzmu, racjonalizmu i aktywnego obywatelstwa – idei bliskich współczesnemu pojmowaniu kultury politycznej. Ich koncepcje były rozwijane w kolejnych epokach przez takich myślicieli, jak John Locke, Charles Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, Alexis de Tocqueville, John Stuart Mill, Karol Marks, José Ortega y Gasset oraz Max Weber. Wszyscy oni wnieśli istotny wkład w refleksję nad naturą polityki, relacjami władzy oraz obywatelską kulturą życia publicznego.

Kultura polityczna jako kategoria nauk społecznych

Na gruncie powyższych refleksji wykształciło się pojęcie kultury politycznej jako przedmiot badań w naukach społecznych, zwłaszcza w politologii. Jest to termin złożony i wielowymiarowy, który na przestrzeni wieków podlegał ewolucji, odzwierciedlając zmieniające się rozumienie zarówno „kultury”, jak i „polityki”. W związku z tym podejmowano liczne próby konceptualizacji tego zjawiska, opierając się na różnych kryteriach klasyfikacji, pozwalających uchwycić jego złożoność.

Jednym z kluczowych kryteriów jest zakres przedmiotowy, umożliwiający rozróżnienie definicji szerokich, obejmujących całokształt zjawisk politycznych oraz definicji wąskich, koncentrujących się na wybranych aspektach kultury politycznej, takich jak wartości, normy i postawy obywatelskie. Inne podejście analizuje wewnętrzne składniki kultury politycznej, m.in. system polityczny, idee, instytucje oraz relacje władzy. Kryterium behawioralne natomiast pozwala podzielić definicje na te, które uwzględniają działania polityczne, oraz takie, które ograniczają się do elementów pozabehawioralnych, jak emocje, wiedza czy sądy wartościujące. Z kolei kryterium podmiotowe umożliwia wyróżnienie definicji

skoncentrowanych na rządzonych (społeczeństwie), rządzących (elitach politycznych), bądź na obu tych grupach jednocześnie (Bodnar, 1984, s. 201).

Znaczący wkład w rozwój pojęcia kultury politycznej jako jednego z kluczowych terminów współczesnej analizy politologicznej, szczególnie w kontekście stabilności systemów demokratycznych, uczestnictwa obywatelskiego oraz legitymizacji władzy, wnieśli w latach 50. XX w. amerykańscy badacze Gabriel Almond i Bingham Powell. Zdefiniowali oni kulturę polityczną jako „całokształt indywidualnych postaw i orientacji uczestników danego systemu”, obejmujący orientację poznawczą (wiedzę o obiektach i ideach politycznych), afektywną (emocjonalny stosunek do obiektów politycznych) oraz oceniającą (sądy i opinie na temat tych obiektów) (Almond, Powell, 1975, s. 577).

Polska tradycja refleksji nad kulturą polityczną

W Polsce nauka o polityce (politologia) rozwijała się stopniowo i systematycznie od XVII w., opierając się na rodzimych tradycjach akademickich i intelektualnych. Jej instytucjonalizacja rozpoczęła się wraz z utworzeniem jej pierwszych ośrodków badawczych.

Już w 1662 r. Kazimierz Wojsznarowicz zorganizował pierwszą katedrę polityki na Akademii Wileńskiej. W XVIII i XIX w. powstały kolejne katedry, m.in. Katedra Umiejętności Politycznych na Cesarsko-Królewskim Uniwersytecie we Lwowie (1784) oraz Katedra Umiejętności Politycznych na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie (1801). W 1803 r. Akademia Wileńska została przekształcona w Imperatorsko-Wileński Uniwersytet, posiadający Wydział Nauk Moralnych i Politycznych. W 1820 r. Fryderyk Skarbek w swoim wystąpieniu *O polityce* użył pojęcia „nauka polityki”, co potwierdza istnienie systematycznej refleksji teoretycznej nad polityką już na początku XIX w. Na przełomie XIX i XX w. powstały także instytucje specjalizujące się w naukach politycznych, m.in. Szkoła Nauk Politycznych we Lwowie (1902), Towarzystwo Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie (1909) oraz Szkoła Nauk Politycznych w Warszawie, przekształcona w 1939 r. w Akademię Nauk Politycznych. W okresie międzywojennym (1918–1939) politologia rozwijała się dynamicznie, zarówno na uniwersytetach, jak i w niezależnych ośrodkach akademickich (Mojsiewicz, 2005, s. 272–273; Krauz-Mozer, Borowiec, Ścigaj, 2011, s. 33–56).

Pojęcie kultury politycznej zaczęło pojawiać się w polskiej myśli i badaniach politologicznych na początku XX w. W pracach rodzimych autorów pojęcia „kultury politycznej” po raz pierwszy użyli Józef Milewski (1909) i Józef Siemieński (1919). Choć ich podejścia różniły się, można dostrzec pewne podobieństwa w rozumieniu tego terminu.

Józef Milewski podkreślał, że kultura polityczna przejawia się zarówno w zachowaniach obywateli, jak i w działaniach organów państwowych. Zwracał uwagę na rosnącą rolę mas społecznych w życiu politycznym oraz konieczność ich przygotowania do odpowiedzialnego uczestnictwa w sprawach publicznych (Milewski, 1912, s. 17). Postrzegał kulturę polityczną jako zespół postaw obywateli i instytucji państwowych, akcentując znaczenie edukacji społecznej (Milewski, 1912, s. 21).

Z kolei Józef Siemieński kładł nacisk na instytucjonalne uwarunkowania kultury politycznej. Według niego najwyższym, a zarazem najbardziej charakterystycznym wyrazem kultury politycznej narodu jest forma rządu, którą społeczeństwo samo wypracowało lub zaakceptowało, nawet jeśli została narzucona. W ten sposób akcentował znaczenie ustrojowych i historycznych czynników wpływających na kształtowanie się kultury politycznej (Siemieński, 1932, s. 121).

Problematyka kultury politycznej pojawiała się nie tylko w refleksji teoretycznej, lecz także w publicystyce i programach politycznych. Odnosił się do niej m.in. Roman Dmowski w pracy *Upadek myśli konserwatywnej w Polsce*, podkreślając znaczenie dziedzictwa politycznego jako fundamentu rozwoju narodu (Dmowski, 1938, s. 6). Również Józef Piłsudski w wywiadzie udzielonym „Tygodnikowi Ilustrowanemu” w 1917 r. używał tego pojęcia, co świadczy o jego obecności w ówczesnym dyskursie politycznym (Piłsudski, 1937, s. 103).

Badania nad kulturą polityczną w Polsce w drugiej połowie XX w.

W drugiej połowie XX w., szczególnie w jego ostatnich trzech dekadach, kultura polityczna stała się przedmiotem pogłębianych badań politologicznych w Polsce. W ramach tych badań wykształciły się trzy główne podejścia:

- 1) definicyjno-teoretyczne – koncentrujące się na precyzyjnym określeniu pojęcia i budowaniu ogólnych modeli analizy;
- 2) empiryczne – rezygnujące z jednoznacznych definicji na rzecz badania konkretnych zjawisk (postaw, zachowań, wartości);

3) zintegrowane – łączące rozwijanie teorii z praktyką badań empirycznych.

Wszystkie te podejścia ukazują wielowymiarowość pojęcia kultury politycznej, podkreślając jej znaczenie w kształtowaniu postaw obywatelskich, funkcjonowaniu instytucji państwowych oraz realizacji wartości demokratycznych w życiu publicznym.

Władysław Markiewicz definiował kulturę polityczną jako historycznie ukształtowane elementy kultury, odnoszące się do wartości uznawanych i pożądanых przez daną zbiorowość, związanych przede wszystkim z władzą państwową. Zwracał uwagę, że kultura polityczna obejmuje również kryteria, według których społeczeństwo ocenia politykę państwa, solidaryzując się z jej kierunkami lub im się przeciwstawiając, zarówno w sferze wewnętrznej, jak i zagranicznej (Markiewicz, 1972, s. 321). Pod koniec lat 70. XX w. wskazywał na konieczność uwzględnienia wartości konstytuujących kulturę polityczną społeczeństwa polskiego. Ostrzegał także, że zbyt szerokie definiowanie tego pojęcia może prowadzić do jego utożsamiania z całą sferą kultury, co utrudnia precyzyjną analizę zjawisk politycznych (Markiewicz, 1979, s. 194).

Jerzy J. Wiatr, rozwijając socjologię stosunków politycznych, włączył do niej problematykę kultury politycznej. Nawiązując do definicji Gabriela Almonda i Bingham Powella, określił kulturę polityczną jako ogół postaw, wartości i wzorów zachowań dotyczących wzajemnych relacji między władzą a obywatelami. Wśród jej składników wyróżnił:

- wiedzę o polityce (znajomość faktów i zainteresowanie nimi);
- ocenę zjawisk politycznych (sądy wartościujące dotyczące sposobu sprawowania władzy);
- emocjonalny stosunek do polityki (uczucia, takie jak miłość do ojczyzny czy niechęć do wrogów);
- wzory zachowań politycznych (normy określające, jak należy postępować w życiu politycznym) (Wiatr, 1977, s. 335–336).

Marek Sobolewski podkreślał, że kultura polityczna nie jest nową dziedziną badań, lecz odmiennym sposobem ujmowania zjawisk wcześniej analizowanych przez inne dyscypliny naukowe. Zaproponował alternatywne ujęcie definicji Almonda i Powella, koncentrując się na badaniu postaw jednostek i grup wobec polityki, a w szczególności:

- wartości i celów, do których powinien dążyć system polityczny;
- wartości determinujących działania polityczne;
- metod działania politycznego oraz zasad zachowania;
- instytucji politycznych (państwo, samorząd, partie) i ich funkcji w systemie (Sobolewski, 1977, s. 44).

Witold Zakrzewski zwracał uwagę na potrzebę precyzyjnego definiowania pojęcia kultury politycznej, podkreślając, że tworzenie nowych terminów i ich znaczeń nie powinno być dowolne. Przypominał, że pojęcie kultury posiada ugruntowane miejsce w naukach społecznych, z określoną genezą i dorobkiem, dlatego konkretne rozumienie kultury politycznej powinno być zgodne z zakresem tej kategorii. W jego ujęciu kultura polityczna obejmuje szerokie spektrum zjawisk: od wiedzy o polityce, przez postawy wobec instytucji politycznych, aż po społeczne zachowania związane z funkcjonowaniem tych instytucji. Podkreślał też, że badania powinny uwzględniać wpływ instytucji politycznych na pozainstytucjonalne składniki kultury politycznej (Zakrzewski, 1977, s. 43, 49–53).

W ramach badań toczyła się również dyskusja nad relacją między kulturą polityczną a świadomością polityczną. Niektórzy autorzy, jak Wacław Pluskiewicz, traktowali świadomość polityczną jako część kultury politycznej, uwzględniającą wiedzę, wartości i normy postępowania (Pluskiewicz, 1977, s. 35; 1992, s. 12). Inni, jak Kazimierz Opałek, poddawali to pojęcie krytyce, uznając je za zbyt wieloznaczne i trudne do operacjonalizacji w badaniach empirycznych (Opałek, 1976, s. 36).

Polscy badacze kontynuowali rozwój refleksji nad kulturą polityczną, opierając się na założeniach dotyczących istoty „kultury” i „polityki”. Jan Woleński zauważał, że kultura polityczna bywa opisywana za pomocą pojęć takich jak: normy, wzory, zasady, orientacje, postawy, wartości, idee i zachowania. Podkreślał trudności związane z jej jednoznacznym zdefiniowaniem, sugerując raczej wielostronną analizę dostępnych koncepcji. Według niego, kultura polityczna integruje elementy obu sfer – kultury i polityki – a jej istotą jest realizacja określonych wartości przez rządzących i rządzonych w ramach reprezentacyjnego systemu politycznego (Woleński, 1980, s. 13–29).

Inni politolodzy analizowali różne komponenty kultury politycznej, niekiedy przeciwstawiając ją po prostu „polityce”. Wskazywali na wąskie rozumienie kultury jako sfery symbolicznej, duchowej i aksjologicznej, utożsamianej z wartościami i wzorcami lub postawami i zachowaniami, często bez ich łączenia. W ramach teorii postaw akcentowano, że poglądy i zachowania to różne przejawy postaw, obejmujące komponenty poznawcze, emocjonalne i wolicjonalne.

Józef Kądziański definiował kulturę polityczną jako ogół postaw, poglądów i zachowań politycznych społeczeństwa, wraz z kształtującymi je oraz wyrażającymi ideami, wartościami, wzorcami działalności, insty-

tucjami, organizacjami i przepisami prawnymi, które w ramach danego państwa tworzą ramy polityczne ich realizacji (Kądzielski, 1985, s. 19).

Czesław Mojsiewicz uważał, że kultura polityczna to znajomość wartości, norm, zasad i praw rządzących rozwojem społecznym i polityką. Pozwala ona na ocenę charakteru polityki i działań sił politycznych. Przejawia się w zachowaniach obywateli, uczestnictwie w życiu publicznym oraz sposobach realizacji interesu narodowego w danym kontekście historycznym. Kultura polityczna, zdaniem Mojsiewicza, opiera się na wiedzy społecznej, która musi być stale aktualizowana (Mojsiewicz, 1974, s. 104–105).

Franciszek Ryszka z kolei wskazywał, że kultura polityczna obejmuje wiedzę o polityce, wartości i poglądy polityczne, a także sposoby działania w sferze polityki (Ryszka, 1984, s. 204).

Tadeusz Filipiak postrzegał kulturę polityczną jako system aksjologiczny oparty na wartościach demokratycznych i humanistycznych, respektujący prawa wolnościowe i zasadę równości politycznej, w opozycji do kultury totalitarnej. Według niego, kultura polityczna to zbiór norm, zasad, wzorów i wartości, którymi ludzie kierują się w działalności politycznej, odnoszącej się do struktury i funkcjonowania władzy państwowej. Obejmuje ona także oceny polityki państwa, metody sprawowania władzy oraz wartości i wzorce regulujące relacje społeczne w kontekście postrzegania władzy. Filipiak zaznaczał, że demokratyczna kultura polityczna jest warunkiem prawidłowego funkcjonowania systemu politycznego (Filipiak, 1998, s. 6–7).

Kultura polityczna a prawa obywatelskie w demokracji przedstawicielskiej

Jedną z konsekwencji rozwoju i transformacji współczesnych systemów demokratycznych jest ich nieograniczony rozrost, który Robert A. Dahl opisuje jako zniesienie barier terytorialnych w funkcjonowaniu demokracji. O ile system demokracji bezpośredniej w starożytnej Grecji sprawdzał się w realiach ograniczonego terytorialnie miasta-państwa (polis), o tyle współczesna demokracja przedstawicielska może skutecznie funkcjonować na znacznie większą skalę – obejmując państwa o rozległych granicach i zróżnicowanych społeczeństwach.

To terytorialne i demograficzne rozszerzenie wspólnot demokratycznych rodzi istotne konsekwencje dla analizy kultury politycznej.

Z jednej strony, kultura polityczna może pełnić funkcję eufunkcjonalną wobec systemu politycznego, działając integrująco poprzez dostarczanie wspólnych uzasadnień, wartości i reguł postępowania obywateli względem instytucji i zasad demokratycznego państwa. Jednolite wzorce kultury politycznej wzmacniają wtedy spójność społeczną i legitymizują władzę. Z drugiej strony, w dużych i pluralistycznych państwach demokratycznych nie można pomijać wewnętrznego zróżnicowania kultury politycznej. Może ono występować zarówno na płaszczyźnie geograficznej (np. różnice między regionami), jak i społecznej (np. między młodzieżą a starszymi pokoleniami, czy między większością a mniejszościami etnicznymi, religijnymi lub kulturowymi). W takich warunkach w obrębie jednego systemu politycznego często współistnieją różne subkultury polityczne, które kształtują odmienne sposoby postrzegania instytucji, praw obywatelskich oraz mechanizmów uczestnictwa w życiu publicznym.

Rozwój nowoczesnych systemów demokratycznych, zwłaszcza w wymiarze terytorialnym i instytucjonalnym, wpłynął także na przekształcenie relacji między obywatelami a władzą. Robert A. Dahl uważa, że w miarę rozrastania się wspólnot demokratycznych rośnie znaczenie demokracji przedstawicielskiej, a maleje możliwość bezpośredniego uczestnictwa obywateli w sprawowaniu władzy. W rezultacie, nowoczesne systemy demokratyczne kompensują ten brak poprzez rozszerzenie zakresu praw obywatelskich i wzmacnianie gwarancji wolności osobistych, politycznych i społecznych (Dahl, 1995, s. 104).

W tym kontekście kultura polityczna nie tylko kształtuje postawy obywateli wobec państwa, ale także stanowi fundament aksjologiczny i normatywny dla klasyfikacji praw człowieka i obywatela. Pełni funkcję integrującą, tworząc wspólnotę opartą na uznanych wartościach i zasadach, a zarazem musi uwzględniać rzeczywiste zróżnicowania społeczne i terytorialne, które wpływają na sposób, w jaki prawa te są rozumiane, chronione i realizowane.

Zakończenie

Refleksja nad kulturą polityczną ukazuje ją jako zjawisko głęboko zakorzenione w tradycji intelektualnej. Jest ona rezultatem długiego procesu historycznego, filozoficznego i instytucjonalnego, który odgry-

wa istotną rolę nie tylko w analizie dawnych form życia politycznego, ale również w zrozumieniu współczesnych demokracji. Od idei antycznych, przez refleksje nowożytne aż po współczesne ujęcia socjologiczne, politologiczne i empiryczne, refleksja ta pozwala opisywać relacje między obywatelami a władzą, wyjaśniać źródła legitymizacji systemów politycznych oraz interpretować sposoby uczestnictwa jednostek w życiu publicznym.

W warunkach nowoczesnych demokracji przedstawicielskich kultura polityczna odgrywa kluczową rolę. Wpływa na jakość życia publicznego, stabilność instytucji politycznych oraz zakres i sposób interpretacji praw obywatelskich. W społeczeństwach pluralistycznych pełni przy tym funkcję podwójną: z jednej strony – integruje obywateli wokół wspólnych wartości i norm, z drugiej – odzwierciedla istniejące zróżnicowania światopoglądowe, społeczne i kulturowe, które współkształtują rzeczywistość demokratyczną.

Na podstawie przeprowadzonej analizy historycznej i współczesnej można sformułować następujące wnioski:

1. Kultura polityczna ma charakter dynamiczny – ewoluuje w zależności od kontekstu historycznego, ustrojowego, społecznego i kulturowego, a także pod wpływem edukacji obywatelskiej i doświadczeń politycznych.
2. Jest zjawiskiem wielowymiarowym, łączącym komponenty poznawcze, emocjonalne i oceniające, systemy wartości, wzorce zachowań oraz instytucjonalne mechanizmy działania.
3. Jej badanie wymaga podejścia interdyscyplinarnego, uwzględniającego perspektywy filozoficzne, historyczne, socjologiczne i politologiczne.
4. Zrozumienie kultury politycznej społeczeństwa ma istotne znaczenie dla diagnozy stanu demokracji, poziomu legitymizacji władzy oraz skali zaangażowania obywatelskiego.
5. W Polsce refleksja nad kulturą polityczną rozwijała się równolegle z kształtowaniem się myśli politycznej, znajdując wyraz zarówno w dorobku akademickim, jak i w debacie publicznej.
6. Demokratyczna kultura polityczna, oparta na dialogu, tolerancji, uczestnictwie i odpowiedzialności obywatelskiej, stanowi fundament stabilności i rozwoju ustrojów demokratycznych.
7. Współczesne rozumienie kultury politycznej łączy dziedzictwo idei z empirycznym badaniem zjawisk społecznych, co sprawia, że jest jednym z kluczowych pojęć w analizie jakości demokracji.

W świetle powyższego, pogłębiona refleksja nad kulturą polityczną – zarówno na płaszczyźnie teoretycznej, jak i praktycznej – pozostaje jednym z najważniejszych wyzwań współczesnych nauk społecznych oraz istotnym elementem kształtowania świadomego i odpowiedzialnego życia publicznego.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests: The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Andrzej Stelmach, Piotr Chrobak, Adam Kurek

Analiza formalna: Andrzej Stelmach, Piotr Chrobak, Adam Kurek

Metodologia: Andrzej Stelmach, Piotr Chrobak, Adam Kurek

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Andrzej Stelmach, Piotr Chrobak, Adam Kurek

Authors contributions

Conceptualization: Andrzej Stelmach, Piotr Chrobak, Adam Kurek

Formal analysis: Andrzej Stelmach, Piotr Chrobak, Adam Kurek

Methodology: Andrzej Stelmach, Piotr Chrobak, Adam Kurek

Writing – original draft, review and editing: Andrzej Stelmach, Piotr Chrobak, Adam Kurek

Bibliografia

- Almond G. A., Powell G. B. (1975), *Kultura polityczna*, w: *Elementy teorii socjologicznych*, red. A. Derczyński, A. Jasińska-Kania, J. Szacki, PWN, Warszawa.
- Bacon F. (1955), *Novum Organum*, PWN, Warszawa.
- Bodnar A. (1984), *Nauka o polityce*, PWN, Warszawa.
- Dahl R. (1995), *Demokracja i jej krytycy*, Znak, Warszawa–Kraków.
- Dmowski R. (1938), *Upadek myśli konserwatywnej w Polsce*, Antoni Gmachowski i S-ka, Częstochowa.
- Filipiak T. (1998), *Sfera władzy i polityki – wartości kultury politycznej oraz kwestia odpowiedzialności*, Warszawa.
- Hobbes T. (1956), *Elementy filozofii*, PWN, Warszawa.
- Jurewicz O., Winniczuk L. (1968), *Starożytni Grecy i Rzymianie w życiu prywatnym i państwowym*, PWN, Warszawa.

- Krauz-Mozer B., Borowiec P., Ścigaj P. (2011), *Kim jesteś politologu? Historia i stan dyscypliny w Polsce*, t. I, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Kądzielski J. (1985), *Rozumienie kultury politycznej*, „Edukacja Polityczna”, vol. 6–7.
- Machiavelli N. (1972), *Wybór pism*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Markiewicz W. (1972), *Kultura polityczna społeczeństwa*, w: *Socjologia i służba społeczna*, red. W. Markiewicz, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Markiewicz W. (1979), *Kultura polityczna a rozwój społeczny*, w: *Marksizm i procesy rozwoju społecznego*, red. W. Wesołowski, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Milewski J. (1909), *Zagadnienia narodowej polityki*, Księgarnia Gubrynowicz i Syn, Lwów.
- Milewski J. (1912), *Wykład o kulturze politycznej*, Odbitka z „Gazety Narodowej”, Gubrynowicz i Syn, Lwów.
- Mojsiewicz Cz. (1974), *Problemy kultury politycznej społeczeństwa socjalistycznego w dobie rewolucji naukowo-technicznej*, „Studia Nauk Politycznych”, nr 1(15).
- Mojsiewicz Cz. (2005), *Od polityki do politologii*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Morus T. (1954), *Utopia*, Wydawnictwo PAX, Warszawa.
- Opalek K. (1976), *Pojęcie „kultury” i „stylu” w nauce o polityce i prawoznawstwie*, Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, Warszawa.
- Piłsudski J. (1937), *Pisma wybrane*, Instytut Józefa Piłsudskiego, Warszawa.
- Pluskiewicz W. (1977), *Kultura polityczna – świadomość polityczna – wiedza polityczna*, „Studia Nauk Politycznych”, nr 2.
- Pluskiewicz W. (1992), *Świadomość polityczna – analiza strukturalna*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice.
- Ryszka F. (1984), *Nauka o polityce (rozważania metodologiczne)*, PWN, Warszawa.
- Seidler G. (1974), *Przedmarksowska myśl polityczna*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Siemieński J. (1932), *Kultura polityczna wieku XVI*, w: *Kultura staropolska*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków.
- Sobolewski M. (1977), *Model socjalistycznej kultury politycznej (próba conceptualizacji tematu)*, w: *Z badań nad kulturą polityczną*, red. M. Sobolewski, Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, Warszawa.
- Wiatr J. J. (1977), *Socjologia stosunków politycznych*, PWN, Warszawa.
- Woleński J. (1980), *Problemy metodologiczne definiowania pojęcia „kultura”*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Nauk Politycznych”, nr 14.
- Zakrzewski W. (1977), *Instytucjonalne uwarunkowania kultury politycznej*, w: *Z badań nad kulturą polityczną*, red. M. Sobolewski, Instytut Nauk Politycznych

Uniwersytetu Jagiellońskiego, Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, Warszawa.

Political Culture Through the Ages (Selected Issues and Interpretations)

Summary

The article explores political culture as a complex and multifaceted concept whose meaning has evolved throughout history – from antiquity to modern times. The first part presents the philosophical and historical foundations of reflection on political culture – from the ideas found in the thought of Thucydides, Cicero, Machiavelli, Hobbes, and More, to the concepts of modern political philosophers. The next section discusses the development of the concept of political culture in the social sciences, with particular attention to the approach of Gabriel Almond and Bingham Powell, as well as attempts to classify definitions according to various criteria. The following part analyzes the Polish tradition of research on political culture – from the 17th century to the second half of the 20th century – highlighting the important contributions of selected Polish scholars. The final section addresses the contemporary significance of political culture in the context of representative democracy and civil rights.

Key words: political culture, political thought, political institutions, philosophical reflection, history of ideas, political science, development of political science in Poland, civic attitudes, democracy, civil rights